

SPECIAL VAN DE ROMEINENWEEK

100 PROCENT

Romeins?

Gratis uitgave bij de Romeinenweek | 29 april t/m 7 mei 2017

ONTDEK ROMEINS NEDERLAND!

MET ACTIVITEITEN
IN HET HELE
LAND

In samenwerking
met Historisch
Nieuwsblad

EEUWEN
VAN VREDE

Interview met
Adrian Goldsworthy

nu

romeinen
week

NEEM NU EEN ABONNEMENT OP HISTORISCH NIEUWSBLAD

Historisch Nieuwsblad brengt spannende, ontroerende, absurde en belangwekkende verhalen van alle tijden samen. In samenwerking met prominente historici nemen we een kijkje in het verleden, onthullen we feiten die u nog niet wist en leggen we verbanden die u nog niet kende. **Als u nu een abonnement neemt ontvangt u vijf nummers voor slechts € 25,-.**

BESTELLEN? GA NAAR: WWW.HISTORISCHNIEUWSBLAD.NL/ABONNEREN

VOORAF

Van 29 april tot en met 7 mei 2017 vindt de vierde editie van de Romeinenweek plaats. In het hele land zijn er activiteiten voor jong en oud rond de geschiedenis van de Romeinse tijd in Nederland.

100% Romeins?

De aandacht voor de Romeinse tijd in Nederland groeit. Om verschillende redenen is dat een goede zaak. De Romeinse periode beslaat bijna een kwart van de Nederlandse geschiedenis, maar blijft in het geschiedenisonderwijs onderbelicht. En dat terwijl deze periode in veel opzichten een springplank is geweest voor latere ontwikkelingen in West-Europa: introductie van nieuwe ideeën, handel met het (Verre) Oosten, de invoering van een rechtsstelsel, het schrift, een monetaire economie, wetenschap en niet te vergeten het christendom. In meerdere opzichten betekende dit ook de geboorte van Europa.

Het belang van de Romeinse periode voor Nederland dringt langzaam door. Zo heeft de Romeinse limes via het tweede canonvenster ook zijn weg gevonden naar het onderwijs. En diezelfde Neder-Germaanse limes wordt in 2020 voorgedragen voor de UNESCO-lijst van werelderfgoed. Het zou toch heel bijzonder zijn als de limes – die louter bestaat uit archeologisch erfgoed – in één rijtje komt te staan met de Chinese Muur en de piramiden van Egypte, om maar iets te noemen.

We moeten wel op onze hoede zijn. De limes verdeelt ons land in tweeën en kan daarmee

ook oude vooroordelen aanwakkeren, zoals de eeuwige 'strijd' tussen Romeinen en Germanen. Van dat ouderwetse denkbeeld willen we nu juist worden verlost. Zoals we verderop in dit magazine zullen zien, waren deze vier eeuwen van onze geschiedenis juist bijzonder multicultureel. RomeinenNU heeft ervoor gekozen om dit vraagstuk van identiteit en multiculturele samenleving als thema te nemen voor de jaarlijkse Romeinenweek, van 29 april tot en met 7 mei.

Tijdens deze Romeinenweek worden er in het hele land tientallen activiteiten georganiseerd, van Zeeland tot Groningen en van Noord-Holland tot Zuid-Limburg. We beseffen dat het niet altijd even makkelijk zal zijn om het thema 'multiculturele Romeinen' uit te leggen. Maar om de Romeinse tijd te kunnen begrijpen, is nu eenmaal enige nuance nodig. Geschreven bronnen en archeologische vondsten bieden die nuance ook, dus laten we daar in Jupitersnaam ook gebruik van maken. Alleen zo doen we recht aan onze eigen geschiedenis, komen we van de vooroordelen af en wordt de Romeinse tijd boeiender dan ooit.

Paul van der Heijden
Directeur RomeinenNU

Inhoudsopgave

4 ROMEINSE MIX

Vier eeuwen lang was Romeins Nederland een multiculturele samenleving.

8 RARE JONGENS

Negen portretten van slaven, priesters, zeerovers en andere Romeinen.

12 OP STAP

De leukste uitstapjes langs de Romeinse Limes.

14 INTERVIEW

'Plaatselijke elites konden carrière maken tot aan de hoogste top.' Een interview met Adrian Goldsworthy.

17 AGENDA

Activiteiten en evenementen tijdens de Romeinenweek.

DE ROMEINENWEEK IS EEN INITIATIEF VAN: RomeinenNU en Romeinse Limes Nederland

De Romeinenweek wordt mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Nederlandse Limesamenwerking (samenwerkingsverband van provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland, de Rijksdienst

voor het Cultureel Erfgoed) en het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Redactie en eindredactie Mariëlla Beukers, Annemarie Lavèn, Martine van Empel, Geertje Dekkers en Mirjam Janssen
Beeldredactie Esther Ladiges

Coverfotografie Maartse Hazen
Ontwerp Yke Bartels **Vormgever** Erik Flokstra (Pixels&inkt) en Twin Media BV
Druk Senefelder Misset, Doetinchem

Deze uitgave is een coproductie van *Historisch Nieuwsblad* en RomeinenNU.

Vier eeuwen lang was Romeins Nederland een multiculturele samenleving met inwoners uit het hele Rijk. Goederen en goden kwamen uit alle uithoeken hierheen en werden opgenomen in een dynamische mengelmoes.

DOOR PAUL VAN DER HEIJDEN EN JONA LENDING

ROMEINSE MIX

VERRASSEND DIVERS

Londen al in Romeinse tijd multiculti', zo kopte *de Volkskrant* in september vorig jaar. Botonderzoek van skeletten toonde aan dat sommige Londense Romeinen afkomstig waren uit Azië. Het idee van een multiculturele Romeinse stad sprak bij het publiek zeer tot de verbeelding, maar is eigenlijk niets nieuws. Ook de Lage Landen waren zo multicultureel als maar kan. De aandacht voor de Romeinse tijd in Nederland is bezig aan een opmars – of liever gezegd: een inhaalslag, want de belangstelling voor deze belangrijke periode van de Nederlandse geschiedenis heeft lange tijd op een laag pitje gestaan. In de Canon van Nederland kent de Romeinse tijd een eigen venster, met als kapstok de limes, de Romeinse rijksgrens.

Dat is een hele stap in de goede richting, want nog altijd gonzen vooroordelen rond uit de oude geschiedenisboekjes: over de tweedeling tussen de inheemse, ongeciviliseerde Germanen en vechtlustige bezetters, de Romeinen.

Tubanten en Chamaven

De historische werkelijkheid is veel complexer. De bevolking in de Romeinse tijd was namelijk verrassend divers. In de eerste eeuw liepen op Nederlands grondgebied mensen rond met allerlei verschillende achtergronden: in het noorden woonden Germaanse volkeren zoals Friezen, Tubanten en Chamaven, in het rivierengebied Bataven, die op hun beurt een mixvolkje waren van Belgische Eburonen en Keltische Chatten uit Midden-Duitsland. In Nijmegen waren

In de Brabantse Peel werd in 1910 deze verguld zilveren Romeinse soldatenhelm uit de vierde eeuw n. Chr. gevonden.

DYNAMISCH
**SOLDATEN GAVEN DE
AANZET VOOR EEN
ONGEKENDE CULTURELE
UITWISSELING**

Barnstenen beeldje van Amor, gevonden in Heerlen. Barnsteen kwam uit de regio rond de Oostzee en werd gezien als een soort edelsteen.

mediterrane legionairs gestationeerd, terwijl aan de rest van de limes hulptroepen lagen uit Thracië (ongeveer het huidige Bulgarije), Spanje en zelfs Noord-Afrika.

Omgekeerd werden 'onze' Bataven uitgezonden naar bijvoorbeeld de Muur van Hadrianus in Groot-Brittannië en naar de Donau ter hoogte van Hongarije en Roemenië. In 1947 vond men een grafsteen van de Cananefaatse ruiter Adiator in Tipasa in Algerije, 1700 kilometer van zijn geboortegrond in West-Nederland. Alleen al deze troepenbewegingen veroorzaakten een enorme dynamiek. We kunnen rustig stellen dat soldaten de eerste aanzet hebben gegeven voor een tot dan toe ongekende culturele uitwisseling. Die draaide niet alleen om mediterrane Romeinen die hun culturele verworvenheden meenamen naar de randen van het Rijk, maar ook en vooral om kriskrasbewegingen door het hele imperium. Die dynamiek was vooral mogelijk dankzij de bestuurlijke organisatie, betrekkelijke rust en een uitstekend wegensysteem. Op die punten waren de Romeinen hun tijd ver vooruit.

Zijde en exotische goden

Diezelfde factoren maakten het mogelijk dat er een indrukwekkende handel op gang kwam. Zelfs aan de Nedergermaanse limes nuttigde men wijn uit Zuid-Frankrijk en olijfolie uit Spanje en Afrika. De handelscontacten van de Romeinen liepen tot aan de Oostzee (barnsteen) en China (zijde). Met de komst van de Romeinen kreeg de verste uithoek van het platteland een plekje in de wereldeconomie.

Ook op religieus terrein vond uitwisseling plaats. In het algemeen was men in de Romeinse tijd op religieus gebied tolerant. In de Lage Landen zien we getuigenissen van de Egyptische Isis, de oosterse Mithras en tal van lokale goden met mysterieuze namen als Vagdavercustis, Sandraudiga, Nehalennia en Hurstgra. Sommige plaatselijke goden werden gekoppeld aan hun Romeinse equivalent. Zo ontstond bijvoorbeeld de combi-godheid Hercules Magusanus. →

Impressie van de stad Ulpia Noviomagus rond 200, gezien vanuit het zuiden. Nijmegen was het stedelijke centrum van Romeins Nederland.

Voor hem bouwden de Romeinen een enorme tempel in Elst, de grootste Gallo-Romeinse tempel ten noorden van de Alpen. Resten daarvan onder de huidige Grote Kerk zijn nog steeds te bezoeken.

Monumentale badhuizen

Een dynamisch hoogtepunt van de multiculturele samensmelting lag in de steden. Daar leefde iedereen naast en met elkaar: veteranen uit het leger, Bataven, Germanen van boven de Rijn,

Keltische handelaren, slaven, mediterrane ambtenaren – noem maar op. Door de hele stad vond je herbergen en eettentjes. Ambachtslieden zoals pottenbakkers, schoenmakers en edelsmeden woonden veelal in langgerekte, smalle rijtjeshuizen. Aan de straatkant verkochten ze hun waren.

In de grootste steden verrezen openbare gebouwen zoals tempels en badhuizen in monumentale omvang en schoonheid. Romeins Nijmegen telde zo'n 7000 inwoners en buiten de stadsmuren werden in de loop der tijd minstens 42.000 mensen begraven.

Voor het overgrote deel van de vier eeuwen dat de Romeinen hier waren leefden de bewoners in betrekkelijke rust. Soldaten waren vooral bezig met patrouille lopen en administratief werk. Er was weliswaar militair machtsvertoon, maar dat was meer om indruk te maken op de buitenwacht en het Romeinse territorium duidelijk af te bakenen.

De forten langs de grens waren waarschijnlijk meestal minimaal bezet. Alleen als er gevaar dreigde, werd de bezetting op volle sterkte gebracht. In de tussentijd werd er ook wel handelgedreven met volkeren aan de andere kant van de grens. De limes was bepaald geen hermetisch gesloten grens.

Franken en christenen

Vanaf de derde eeuw staken groepjes Franken die grens over om zich in het Romeinse Rijk te vestigen. Eerst deden ze dat gewapenderhand, maar later met toestemming van de keizers. De Franken bewerkten het land en namen dienst in het

leger. In enkele generaties leidde dat zowel tot de romanisering van de Franken als frankisering van de maatschappij.

De Franken veroorzaakten een nieuwe dynamiek en mobiliteit. In de vierde en vooral vijfde eeuw woonden ze aan beide zijden van de limes, bijvoorbeeld bij Rhenen, waar archeologen in een Frankisch grafveld op de Donderberg mantelspelden vonden van zilver en goud, ingelegd met granaat, een edelsteen uit India en Pakistan.

Het hier wonende Frankische volk, de Chamaven, nam net als eeuwen daarvoor de Bataven dienst in de hulptroepen van het Romeinse leger. Van een van die legereenheden, het Cohors XI Chamavorum, is een inscriptie teruggevonden in Panapolis, het huidige Achmim in Egypte, 3600 kilometer van de Veluwe. De Franken werden dus onderdeel van de Romeinse mix en namen de levenswijze van de Romeinen gedeeltelijk over.

Boven op al die variatie kwam in het laat-Romeinse Rijk nog het christendom. Deze religie uit het Midden-Oosten groeide binnen enkele decennia uit tot staatsgodsdienst van het grootste christelijke rijk dat ooit heeft bestaan – een laatste voorbeeld van de enorme dynamiek van het Romeinse imperium.

Paul van der Heijden is historisch publicist en directeur van RomeinenNu. Jona Lendering is historicus en auteur van diverse boeken over de Oudheid. ←

LOKALE GODIN

Dat stad en platteland nauw waren verweven, blijkt onder andere uit deze altaarsteen. Hij is opgericht door Valerius Sylvester, decurio (gemeenteraadslid) van de stad Nijmegen, maar bijna 40 km verder gevonden in Kapel Avezaath. Ook de genoemde godheid Hurstrga is opvallend, want deze lokale godin is niet bekend uit andere bronnen.

10X
ROMEINSE
TOPTITELS

Professor Breinstein

Wonderlijke weetjes en fascinerende feiten over de Romeinen
Sarah Devos, 144 p.
Lannoo, €12,50

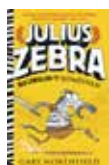
In een Romeins klaslokaal

Een schoolboek uit de eerste eeuw
Eleanor Dickey, 184 p.
Athenaeum, €17,50

Varen op de Romeinse Rijn

De schepen van Zwammerdam en de limes Tom Hazenberg
Paul van der Heijden, 44 p.
Hazenberg Archeologie, €12,50

Julius Zebra

Rollebollen met de Romeinen
Gary Northfield, 288 p.
Luitingh-Sijthoff, €14,99

Romeinse wegen in Nederland

Paul van der Heijden,
120 p. Uitgeverij Matrijs,
€19,95

Romeinen en Barbaren

De ondergang van het Romeinse Rijk in het Westen
Jeroen Wijnendaale, 208 p.
Davidsfonds, €27,50

Romeinse Legioenen

Adrian Goldsworthy, 320 p.
Omniboek, €27,50

Romeinse Legioenen

→ **HET ROMEINSE LEGER WAS** waarschijnlijk de meest succesvolle strijdkracht ooit. Tot de huidige tijd is geen leger zo tactisch en strategisch geschoold als de Romeinse vechtmachine. Bestsellerauteur en militair historicus Adrian Goldsworthy toont aan hoe het leger georganiseerd was. Ook beschrijft hij aan de hand van antieke bronnen en archeologische vondsten het leven van de gewone legionair.

Grens van het Romeinse Rijk. De limes in Gelderland
Paul van der Heijden, 160 p.
Uitgeverij Matrijs, €19,95

Limes in Gelderland

→ **DE GRENS VAN HET ROMEINSE RIJK**, de limes, heeft een grote waarde voor ons land. Nergens anders in het Romeinse Rijk was zo'n grote concentratie van militaire versterkingen als hier. De Rijn diende als grens voor de Romeinen, maar tegelijkertijd was de rivier ook de belangrijkste transportroute van die tijd. Juist aan de Rijn ontstonden belangrijke handelscentra met een mengelmoe van inheemse en Romeinse invloeden.

De Romeinen. Langs de limes in de Lage Landen
Luit van der Tuuk, 192 p.
Omniboek, €10

Langs de Limes

→ **IN DIT RIJK GEÏLLUSTREERDE BOEK** verhaalt Luit van der Tuuk over de soms stormachtige relatie tussen de Romeinen en de oorspronkelijke bewoners van de Lage Landen. Voorbeelden daarvan zijn het optreden van Ambiorix en de Bataafse Opstand. Ook beschrijft hij het dagelijks leven op het platteland en in steden als Maastricht en Tongeren.

Rome aan de Noordzee. Burgers en barbaren te Velsen
Arjen Bosman, 150 p.
Sidestone Press, €24,95

Burgers en barbaren in Velsen

→ **WAT DEDEDEN DE ROMEINEN IN VELSEN?** Hoe leefden de militairen in hun forten en waarom trokken ze zich terug achter de Rijn? Arjen Bosman is dé kenner van Romeins Velsen. Voor het eerst wordt na meer dan 50 jaar onderzoek een uniek en compleet overzicht gepresenteerd. Helder en duidelijk laat hij in dit kleurrijke boek de forten tot leven komen.

HOEVEEL PROCENT
ROMEINS ZIJN ZE?

DOOR STEFAN PENDERS EN MARIËLLA BEUKERS

Allemaal min of meer Romeins

QUINTUS PETILIUS CERALIS →

STEUNPILAAR VAN DE KEIZER

Naam: Quintus Petilius Cerialis

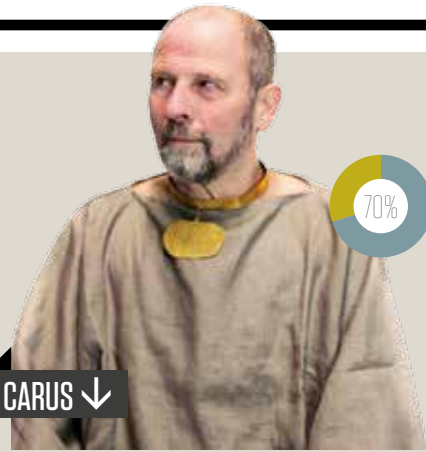
Beroep: generaal

Periode: 1e eeuw n.Chr.

Geboren in: Umbrië

Cerialis was de schoonzoon van keizer Vespasianus en een gewaardeerde veldheer. In het jaar 70 na Christus trok hij naar het noorden om de Bataafse Opstand te bedwingen. Julius Civilis, de leider van de opstand, had belangrijke steden zoals Keulen en Trier veroverd. Maar Cerialis wist met een enorme troepenmacht de Lage Landen stukje bij beetje te heroveren. Cerialis sliep vaak op zijn vlaggenschip, dat de Bataven op een nacht wisten te veroveren. De generaal bleef ongedeerd omdat hij die nacht doorbracht bij een vrouw, Claudia Sacrata. Na heel wat schermutselingen lukte het Cerialis vrede te sluiten met de opstandige Bataven.

CARUS ↓

SLAAF TUSSEN DE FRIEZEN

Naam: Carus
Beroep: slaaf
Periode: 1e eeuw n.Chr.

Carus was slaaf van een Romeinse dame, Iulia Secunda. Zijn naam staat op het oudste geschreven document van Nederlandse bodem: een schrijfplankje met Latijnse woorden, gevonden in het Friese plaatsje Tolsum. De Romeinen dreven veel handel met het gebied en op 23 februari van het jaar 29 n.Chr. leende Carus (vermoedelijk namens zijn meesteres) een geldbedrag aan een onbekend persoon. Dat hij het geld uitleende, kan erop duiden dat hij een huisslaaf was.

ZWAARDVECHTER

Naam: Nomen Nescio (Naam Onbekend)
Beroep: gladiator
Periode: 1e eeuw n.Chr.

Gladiatorenspelen vormden een vast onderdeel van de Romeinse samenleving en elke grote stad had een amfitheater. Daar vochten gladiatoren tegen elkaar of tegen wilde dieren. Ook in Romeins Nijmegen is een amfitheater gevonden, en daarnaast een gedeelte van een gladiatorenhelm, een van de weinige buiten Italië. Deze naamloze gladiator was een *murmillio*. Hij vocht met een kort zwaard en droeg een armstuk en een grote helm.

In de Romeinse tijd was de bevolking van de Lage Landen enorm gevarieerd. Militairen, gladiatoren, rovers en rijke lui woonden naast elkaar. Negen portretten tonen de grote onderlinge verschillen.

GANNASCUS ↓

PIRAAT

Naam: Gannascus
Beroep: deserteur, zeerover
Periode: 1e eeuw n. Chr.
Geboren in: huidig West-Nederland

Zeerover Gannascus maakte rond 46 n. Chr. de Noordzeekusten onveilig. Van oorsprong was hij een Cananefaat, een volk dat leefde in het gebied dat we nu kennen als het westen van Nederland. Ooit diende hij in de hulptroepen van het Romeinse leger, maar hij deserteerde en sloot zich aan bij de Chauken, een Germaans volk aan de Waddenzee. Als zeerovers struinden ze de kust van huidig België en Noord-Frankrijk af, en via de rivieren drongen ze ook het binnenland binnen.

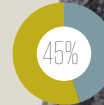
NOMEN NESICIO ←

SOLDAAT VAN VERRE

Naam: Romanus Dardanus
Beroep: ruiter/soldaat
Periode: 1e eeuw n.Chr.
Geboren in: Zuidoost-Europa

Romanus, zoon van Attius, was ruiter in dienst van het Romeinse leger. Zijn familie kwam waarschijnlijk uit Moesia Superior, het moderne Servië en Macedonië. Romanus werd gerekruteerd door de Ala Afrorum, een ruitereenheid die door de Romeinen was opgezet in Noord-Afrika. Keizer Vespasianus stuurde de Ala Afrorum rond het jaar 70 n.Chr. naar de Lage Landen om te helpen de Bataafse Opstand neer te slaan. Bij troepen die van ver kwamen, was de kans klein dat ze zouden overlopen naar de kant van de vijand, vandaar de keuze voor deze eenheid.

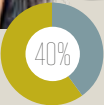
In het hem onbekende Germania ontleende een man als Romanus een groot deel van zijn identiteit aan zijn legereenheid. Op zijn grafsteen, die gevonden werd in de buurt van Keulen, staat hij dan ook prominent afgebeeld in legeruitrusting met zijn paard aan zijn zijde.

ROMANUS DARDANUS ↑

RUFIA MATERNA ↓

PRIESTERES

Naam: Rufia Materna
Beroep: priesteres
Periode: 2e of 3e eeuw n.Chr.
Geboren in: omgeving Millingen

Rufia Materna was een Germaanse priesteres. We kennen haar dankzij een altaarsteen uit Millingen, opgericht door Rufia's moeder Mucronia Marcia. Deze moeder noemde haar dochter 'godin en meesteres', een benaming die past bij Germaanse priesteressen. Waarschijnlijk diende Rufia een lokale godheid. De inscriptie van de steen vertelt dat Mucronia ook een heilig woud aan haar dochter wijdde. Voor Romeinen en Germanen was zo'n woud een heilige plek, bewoond door een godheid. Twee keer per jaar werden in het woud offers gebracht.

CLAUDIA SACRATA →

DAME VAN SIMPELVELD ↓

RIJKE TUSSEN DE RIJKE

Naam: 'Dame van Simpelveld'
Periode: 2e eeuw n.Chr.
Geboren in: (mogelijk) Gallië

De 'Dame van Simpelveld' was een rijke (Gallo-)Romeinse vrouw die woonde in een Zuid-Limburgse villa. Ze overleed tussen haar 24e en haar 40e en werd in een uitbundig versierde sarcofaag gelegd. Ze kreeg kostbare voorwerpen mee, zoals gouden juwelen en zilveren gebruiksvoorwerpen. Ze was niet de enige rijke in de omgeving. In heel Zuid-Limburg hebben archeologen chique Romeinse villa's gevonden.

SOLDATENLIEFJE

Naam: Claudia Sacrata
Periode: 1e eeuw n.Chr.
Geboren in: omgeving van Keulen

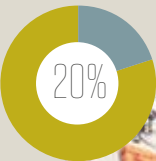
Een van de weinige dingen die we weten van Claudia Sacrata is dat ze hoorde bij de Ubiërs, die in de omgeving van Keulen woonden. Veel Ubische mannen dienden in het Romeinse leger en wellicht kwam Claudia zo in contact met de Romeinse generaal Cerialis. Kennelijk viel ze in de smaak want volgens de schrijver Tacitus brachten de twee de nacht met elkaar door, juist toen Bataven het kamp aanvielen. Zij kaapten het vlaggenschip van Cerialis, die daar vaak op verbleef maar nu dus bij Claudia was. Zonder haar was de generaal waarschijnlijk vroegtijdig aan zijn einde gekomen.

VEROVERAAR

Naam: Clovis I (officieel: Chlodovech)
Beroep: Frankische koning
Periode: late 5e en vroege 6e eeuw n.Chr.
Geboren in: de Lage Landen

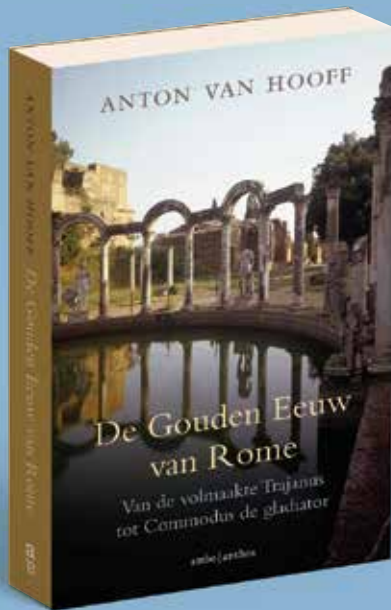
De Frankische koning Clovis verenigde grote delen van Gallië nadat het Romeinse gezag er was afgebrokkeld. Zijn opmars begon eind vijfde eeuw, toen hij koning werd van Belgica Secunda, in het huidige België en Noord-Frankrijk. Rond 500 zou hij zich hebben bekeerd tot het christendom, zoals wel meer bestuurders met Germaanse voorouders dat toen deden. Zo kon hij samenwerken met de kerk en gebruik maken van geletterde geestelijken. Dat was heel praktisch in een tijd waarin de schriftcultuur op zijn retour was.

Clovis breidde zijn koninkrijk spectaculair uit met een reeks veldtochten waarin hij grote delen veroverde van de voormalige Romeinse provincie Gallië – het huidige Frankrijk. Veel Fransen zien Clovis daarom nog steeds als hun eerste koning. ←

CLOVIS ↑

ANTON VAN HOOFF DE GOUDEN EEUW VAN ROME

'Iedereen kan zich van vroeger die ene leraar herinneren die zo mooi kon vertellen. Van Hooff is die leraar.' - Trouw

www.amboanthos.nl

WILLEMIJN VAN DIJK DE OPVOLGER

Niemand maakt antieke geschiedenis zo sprankelend als aanstormend talent Willemijn van Dijk.

ae

Hoe Romein(s) kun je zijn?

Ontdek het in het Allard Pierson Museum tijdens de Romeinenweek

(29 april t/m 7 mei)

- maak stop motion filmpjes
- volg een workshop
- verover je eigen Romeinse Rijk
- laat je haar vlechten in de Romeinse kapsalon
- en ga op de foto als een legioensoldaat

Kijk op de website voor meer informatie allardpiersonmuseum.nl

Spiegeltje Spiegeltje wie heeft het mooiste haar in heel het Romeinse Rijk?

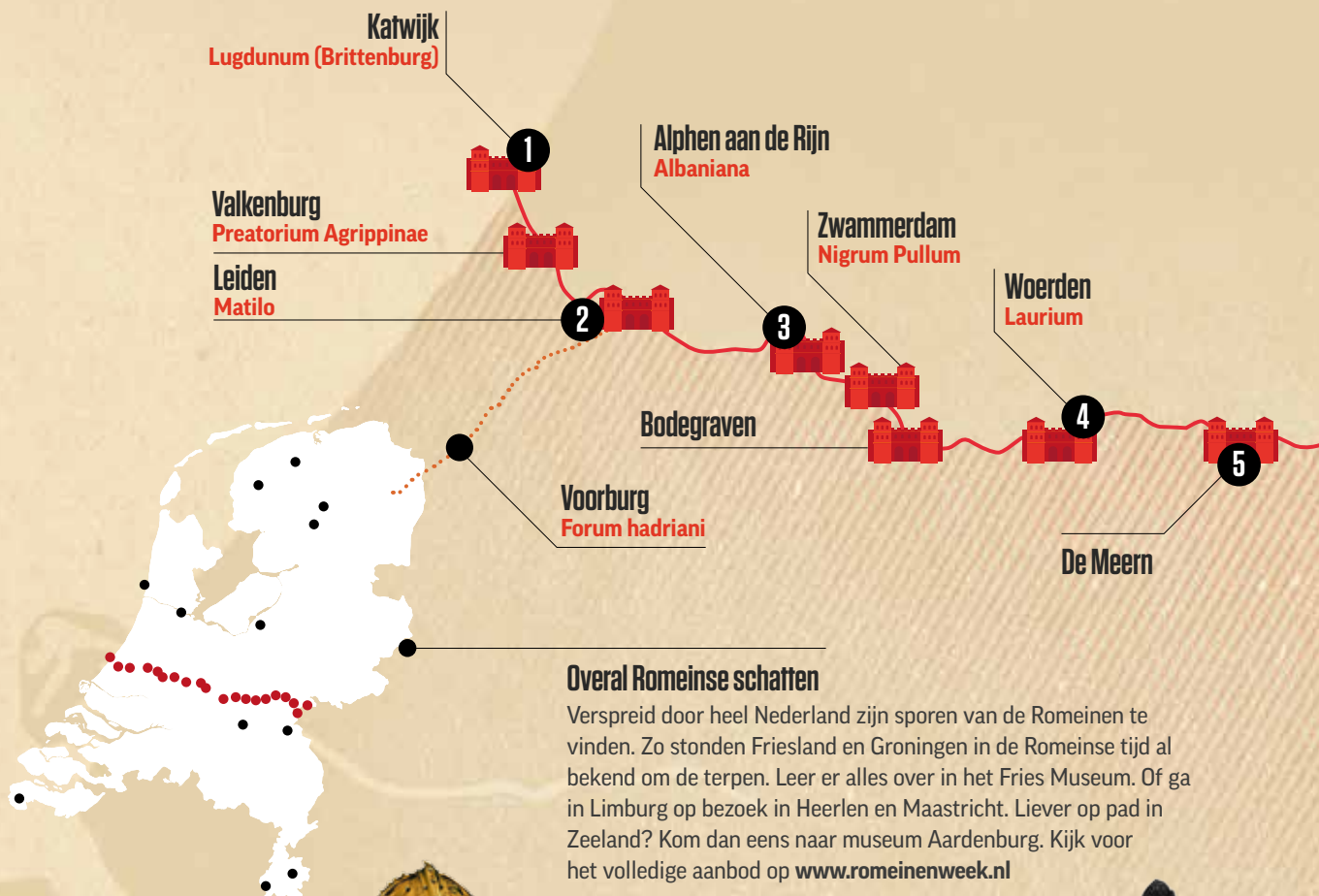

ALLARD PIERSON MUSEUM | All About Archaeology

ROMEINSE
LIMES
NEDERLAND

INFOGRAPHIC ERIK FLOKSTRA, PIXELSNIJKT

Overal Romeinse schatten

Verspreid door heel Nederland zijn sporen van de Romeinen te vinden. Zo stonden Friesland en Groningen in de Romeinse tijd al bekend om de terpen. Leer er alles over in het Fries Museum. Of ga in Limburg op bezoek in Heerlen en Maastricht. Liever op pad in Zeeland? Kom dan eens naar museum Aardenburg. Kijk voor het volledige aanbod op www.romeinenweek.nl

HOT SPOTS

1 Katwijk

Lugdunum (Brittenburg)

Fiets van Katwijk naar Leiden langs de Limes. Kijk voor deze en meer mooie fietsroutes op www.romeinse.nl/nl/op-pad/fietsen

2 Leiden

Matilo

In het Rijksmuseum van Oudheden vindt u een bijzondere Romeinse collectie. En Park Matilo biedt onder meer een reconstructie van wachttorens en een Romeinse tuin.

3 Alphen aan de Rijn

Albaniana

Beleef het Romeinse verleden in het Archeon en bezoek ook meteen het Archeologiehuis van Zuid-Holland.

4 Woerden

Laurium

Lekker het water op? Maak een boottocht met een echt Romeins schip.

5 De Meern

Kent u Castellum Hoge Woerd? Bezoek hier een uniek Romeins schip, de ArcheoHotspot van Utrecht en de tentoonstelling in een Romeins fort.

DE ROMEINSE LIMES

De Limes vormde de grens van het Romeinse rijk. Deze grenslijn van in totaal meer dan 5.000 kilometer strekte zich uit van Groot-Brittannië tot aan de Zwarte Zee, en liep via het Midden-Oosten dwars door Noord-Afrika. In Nederland liep de Limes langs de Rijn, van Katwijk aan Zee tot aan de huidige Duitse grens.

6 Utrecht Traiectum

Zie in hartje Utrecht hoe de contouren van het castellum op het Domplein verlicht worden en breng ook meteen een bezoekje aan DOMunder.

7 Vechten Fectio

Hoe groot denkt u dat een Romeins castellum was? Bezoek fort Vechten en ervaar de weidsheid.

8 Elst

In Elst vindt u één van de grootste Romeinse tempels ten noorden van de Alpen. Onder de vloer van de huidige kerk zijn imposante resten van muren en galerijfundamenten te zien. In de kerk ziet u diverse vondsten.

9 Arnhem Castra Herculis

Fort Meinerswijk: Bezoek het fort in de uiterwaarden en de Romeinse Tuin Meinerswijk waar u heerlijke Romeinse groenten vindt.

10 Nijmegen Noviomagus

Ga lekker aan de wandel langs Romeins Nijmegen en de Romeinse aquaducten in Berg en Dal. **Kijk op www.romeinselimes.nl/op-pad/wandelen** voor deze en andere wandelroutes.

Forum Romanum

Wie zich aanpaste aan de Romeinse cultuur kon het ver schoppen, zelfs tot het senaat.

Pax Romana

NIEUWE GROEPEN KREGEN VOLOP KANSEN

Eeuwenlang wisten de Romeinen de vrede te handhaven in hun uitgestrekte rijk. Ook in deze contreien, waar twistende krijgsheren lang de dienst uitmaakten. Hoe ze dat voor elkaar kregen, beschrijft classicus Adrian Goldsworthy in zijn nieuwe boek *Pax Romana*. ***‘Plaatselijke elites konden carrière maken tot aan de hoogste top.’***

DOOR GEERTJE DEKKERS

ADRIAN
GOLDSWORTHY

Uw boek gaat over vrede, maar de Romeinen staan toch bekend om hun grote legers en veroveringen?

‘Als de Romeinen in een nieuw gebied aankwamen, gedroegen ze zich heel gewelddadig en wreed. Julius Caesar, bijvoorbeeld, heeft rond 50 v.Chr. in Gallië en Germanië hard gevochten. In opgravingen uit die tijd zien archeologen in Nederland en vooral in België een enorme teruggang in de materiële cultuur: ze vinden minder spullen, van mindere kwaliteit. De kans is groot dat ze daar de gevolgen zien van het hardvochtige optreden van de soldaten. Caesar schreef zelf ook over het enorme aantal doden tijdens zijn campagne. En hij moet veel hebben geroofd: toen Caesar uit Rome naar Gallië vertrok,

zat hij diep in de schulden. Maar toen hij terugkwam was hij een van de rijkste mannen ter wereld.’

Dus de komst van de Romeinen was een ramp voor de plaatselijke bevolking?

‘Niet voor iedereen. Caesar schreef dat de Gallische stammen elk jaar oorlogen met elkaar begonnen. Waarschijnlijk was dat overdreven, maar Gallië en Germanië werden wel beheerst door strijders die onderling vochten en plunderden. Hun bestaan draaide om kracht en om roem die ze vergaarden ten koste van iedereen die zich zwak betoonde. Voor sommige stammen

AANTREKKELIJK
**'EEN LEVEN IN HET
ROMEINSE RIJK BRACHT
KANS OP RIJKDOM EN
PRESTIGE'**

leek Caesar een kleiner gevaar dan hun directe bureu. Zij sloten zich snel bij hem aan, in de hoop te profiteren van de kracht van het Romeinse leger.

En op de lange termijn, na de eerste gewelddadige fase, brachten de Romeinen rust. Onder hun heerschappij waren er veel minder schermutselingen en roofpartijen dan daarvoor of daarna. Soms waren er nog wel problemen, vooral als de Romeinen onderling overhooplagen tijdens een burgeroorlog. Maar in het algemeen was het leven in het Rijk veel veiliger dan daarbuiten.'

***Wat merkten de bewoners van
Germanië nog meer van het
Romeinse bewind?***

'Dat hing er nogal van af hoe rijk ze waren. Voor een gewone boer was de nieuwe veiligheid waarschijnlijk de grootste verandering. Daarnaast kreeg hij te maken met Romeinse belastingen die hij moest betalen met munten, die hij daarvoor niet gebruikte. En hij zal waarschijnlijk Romeinse goederen hebben gezien, die door het hele rijk werden verspreid. Aardewerk, metalen voorwerpen en juwelen zien we zelfs terug in de armste uithoeken - zoals jeans en Coca-Cola nu overal verkrijgbaar zijn. Maar verder bestond het boerenleven onder de Romeinen vooral uit zaaien en oogsten, net als daarvoor.'

En de rijkere?

'Zij kwamen ineens in aanraking met mensen, ideeën en goederen uit het hele Romeinse Rijk, tot aan Syrië toe. Voor hen gingen er nieuwe werelden open. Dat hadden ze onder andere te danken aan de Romeinse bereidheid nieuwe groepen op te nemen, op een schaal die ongekend is in de geschiedenis. Germanen die in het leger dienden, kregen na hun pensioen bijvoorbeeld het Romeinse burgerrecht. En leden van plaatselijke elites konden goed verdienen en politiek carrière maken, tot aan de hoogste top. Daarvoor moesten ze zich wel aanpassen. Door Latijn te leren, bijvoorbeeld, en zich Romeins te kleden. Als ze dat deden, waren ze vanaf de eerste eeuw na Christus zelfs welkom in de senaat in Rome. En een enkeling schopte het tot keizer.'

***Ondanks al die voordelen waren er
toch opstanden tegen de Romeinen?***

'Die vonden meestal plaats in de eerste generatie na de verovering en werden waarschijnlijk vaak begonnen

Spectaculaire vondst
In 1996 werd bij Leiden
dit bronzen ruitmasker
opgegraven.

Een krijger met een lans prijkt op een siersteen, gevonden bij Utrecht.

Expansiedrift

Vrijwel iedereen profiteerde van de kracht van het Romeinse leger.

NIEUWSTE BOEK VAN
BESTSELLERAUTEUR
GOLDSWORTHY

PAX ROMANA

De Britse historicus Adrian Goldsworthy is gespecialiseerd in de Romeinse geschiedenis. Hij publiceerde diverse boeken over het Romeinse Rijk. Zijn nieuwste boek is *Pax Romana. Oorlog en vrede in de Romeinse tijd*. De Nederlands vertaling (544 p. Omniboek, € 34,99) komt 25 april uit. Tot 25 mei betaalt u via www.historisch-nieuwsblad.nl/webshop geen verzendkosten.

door mannen die zelf nooit tegen het Romeinse leger hadden gevochten, en daardoor niet goed beseften hoe sterk en onaangenaam het kon zijn. Veel opstandelingenleiders kwamen uit de elite, terwijl die juist het meest profiteerde van het Romeinse bewind. Neem Julius Civilis, van de Bataafse opstand in 70 n.Chr. Hij diende zelf in het Romeinse leger en behoorde tot de bovenlaag, de ridderstand, maar keerde zich toch tegen de Romeinen. Het is onduidelijk waarom. Misschien was hij minder succesvol dan hij had gehoopt of was hij in de problemen geraakt. Of misschien was zijn opstand gewoon een onderdeel van een grotere burgeroorlog die woedde na de dood van keizer Nero.

We weten het eenvoudig niet, en het is ook onbekend wat er na de opstand met hem is gebeurd.'

En na die eerste generatie was iedereen tevreden over het Romeinse optreden?

'In de tijd van Caesars veroveringen in Gallië en Germanië, in de eerste eeuw voor Christus, begonnen de Romeinen zich behoorlijk verantwoordelijk te gedragen in hun provincieën. Dat was weleens anders geweest. De dichter

Catullus werkte een tijd voor de gouverneur van Bithynië, in huidige Turkije. Toen hij terugkwam in Rome kreeg hij als eerste vraag: "Hoeveel heb je binnengehaald?"', zo vertelde hij achteraf. Dat was misschien een grap, maar het tekende de sfeer: buiten Italië kon de Romeinse staf lang zijn gang gaan en zichzelf verrijken zonder zich al te druk te maken over het leed van de bevolking. In de tijd van Caesar veranderde dat dus.

Uit welbegrepen eigenbelang begon de Romeinse elite zich buiten Italië rechtvaardiger op te stellen. Want misdragingen leidden tot onrust en rebellie, en daar zat Rome niet op te wachten. De Germanen konden na Caesar dus rekenen op een vrij eerlijke behandeling – al konden individuele Romeinen ver van huis nog wel de beest uithangen. Over het algemeen accepteerden inwoners daarna het Romeinse bestuur.'

U schrijft in uw boek zelfs over het 'verlangen om Romeins te zijn'.

'Inderdaad. Dat had te maken met kans op rijkdom en prestige die een leven in het Romeinse Rijk met zich meebracht. En bedenk dat de Romeinse heerschappij in de loop van de tijd heel normaal werd.

De Romeinen bleven eeuwen in deze contreien en na een paar generaties kon niemand zich iets anders voorstellen. Er bestond dus geen hoop op onafhankelijkheid, zoals in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog, want er was geen aantrekkelijk alternatief voor het Romeinse Rijk. Ook de "barbaren" die in de laatste eeuwen het imperium binnentrokken, wilden profiteren van de voordelen van het rijk. Daarbij richtten de nieuwkomers veel schade aan, maar ze hadden niet het doel het rijk te vernietigen.

Dat niemand binnen de grenzen het rijk wilde laten verdwijnen, bleek duidelijk vanaf de derde eeuw. De Romeinen staken toen veel energie in onderlinge conflicten en oorlogen, en toch bleef het West-Romeinse Rijk nog tot in de vijfde eeuw bestaan. Dat kon alleen doordat de bevolking graag Romeins wilde blijven.'

Geertje Dekkers is historicus en journalist. ←

AGENDA

In heel Nederland worden in de Romeinenweek rondleidingen, workshops, lezingen en andere activiteiten georganiseerd. In deze agenda vindt u een selectie. Kijk voor het complete programma op www.romeinenweek.nl.

Romeins marskamp

Opening Romeinenweek

→ EVENEMENT

Op de openingsdag van de Romeinenweek, zaterdag 29 april, organiseert Museum Het Pakhuis in Ermelo een speciale Romeinendag voor jong en oud. Ontdek het Romeinse kamp op de hei, neem een kijkje in het leven van Romeinse soldaten en burgers, geniet van Romeinse smaken. In het museum is de

tentoonstelling *Oog in Oog met de Romeinen* te zien.

Romeinendag
Museum Het Pakhuis
Molenaarsplein 24, Ermelo. 29 april
www.hetpakhuisermelo.nl

→ TENTOONSTELLING

FORT

Bekijk een Romeins schip met zijn inventaris, struin over de wallen van het fort, bezoek de tentoonstelling *3000 jaar wonen en werken*, of doe mee aan een van de Romeinse activiteiten in Castellum Hoge Woerd.

Op 7 mei staat deze moderne reconstructie van een Romeins fort volledig in het teken van de Romeinen.

Castellum Hoge Woerd
Hoge Woerdplein 1, De Meern. 7 mei.
www.museumhogewoerd.nl

Negen dagen lang staat Nederland in het teken van de Romeinen. Doe mee en laat het Romeins verleden tot leven komen!

Exotische smaken

Kom zelf proeven

→ KOOKWORKSHOP

Inwoners van het immense Romeinse Rijk namen culinaire ideeën van elkaar over en verhandelden voedsel tot in alle uithoeken. Ook in het huidige Nederland stonden producten op tafel uit Noord-Afrika en het Nabije Oosten. Gerechten met een exotisch tintje veranderden de smaak hier voorgoed. Deelnemers aan deze workshop kunnen

zelf proeven van de rijke Romeinse keuken.

Kookworkshop Romeins
Historisch kookatelier eet!verleden
Franseplaats 1, Nijmegen. 6 mei
www.eetverleden.nl

→ FIETSTOCHT

Beleef de limes

Eiets samen met anderen in vier dagen langs de limes van Katwijk naar Xanten met Stichting Europafietsers. Onderweg stopt de groep regelmatig bij locaties met een bijzondere Romeinse geschiedenis. De tocht duurt vier dagen en per dag wordt tussen de 25 en 70 kilometer afgelegd.

29 april t/m 2 mei
www.europafietsers.nl

→ VOOR KINDEREN

In het **Archeon** in Alphen aan den Rijn kunnen kinderen in de Romeinenweek naar de

gladiatorenschool voor een lesje vechtkunst, en mogen ze mee naar de Arena, waar gladiatoren strijden om de eeuwige roem. Of ze nemen een Romeinse massage in het badhuis of maken een eigen fibula.
www.archeon.nl

Bouw mee aan een Romeins gebouw in het

preHistorisch Dorp Je moet kiezen. Wordt je een Romein of blijf je Kempenaar? Maak kennis met het leven in Toxandrië, zoals de Romeinen zuidelijk Nederland noemden.
www.prehistorischdorp.nl

Door het **Allard Pierson Museum** in Amsterdam

leidt een speurtocht met het thema 100% Romeins? Ook vinden kinderworkshops plaats. Maak kennis met de omvang en de diversiteit van het

Romeinse Rijk.
www.allardpiersonmuseum.nl

In het **Rijksmuseum van Oudheden** in Leiden zijn 100% Romeins?-familierondleidingen, is er een knutselatelier, en maken speurneuzen kans op een Romeins prijzenpakket.
www.rmo.nl

→ TENTOONSTELLING

Tieners

Waarin leken Romeinse tieners op die van nu? En in welke opzichten waren ze anders? De tentoonstelling *Spiegelbeeld* draait om de vraag hoe het dagelijks leven van tieners in het oude Rome eruit zag vergeleken met hun leven nu. Het idee en

de vormgeving zijn afkomstig van jongeren. Bezoekers kunnen in een ondergrondse ruimte onder meer korte animatiefilms bekijken over het leven van jonge Romeinen. Ook is er een interactief online project.

Spiegelbeeld

Museum Romeinse Katakomben
Plenkertstraat 55, Valkenburg aan de Geul
www.katakomben.nl

In Elst bouwden de Romeinen rond het jaar 50 een tempel. Het stenen gebouw werd opgericht op een al bestaande cultusplaats. De vloer en de fundamenten van de tempel zijn nu nog steeds te zien in de zijbeuk van de kerk die er later overheen werd gebouwd.

Rondleidingen

Kerk Museum Elst
Grote Molenstraat 2, Elst.
Er zijn rondleidingen op 29 en 30 april en op 6 en 7 mei.
www.tempelkerkmuseum.nl

Op woensdag 3 mei organiseert **Museum de Casteelse Poort** in Wageningen een activiteitenmiddag voor kinderen met Romeins eten, drinken en spelletjes, bij de Romeinse

minitentoonstelling.
www.casteelsepoort.nl

Op zondag 30 april luisteren kinderen in Museum **Wierdenland** in Ezinge naar een verhaal over de komst van de Romeinen naar Noord-Nederland. Daarna maken ze een voorwerp na dat in het verhaal voorkomt.
www.wierdenland.nl

Ook in **Museum Swaensteyn** in Voorburg kunnen kinderen in de Romeinenweek aan de slag tijdens een workshop en met een speciaal Romeinenspel.
www.swaensteyn.nl

EN NOG VEEL MEER

Kijk voor alle kinderactiviteiten en voor alle andere activiteiten in het hele land op www.romeinenweek.nl

4 X ROMEINENDAGEN

1 29 EN 30 APRIL
Freemd met een F neemt je mee op een interactieve, laagdrempelige rondleiding door het Romeinse verleden van Utrecht. Ga mee op ontdekkingsstocht door de binnenstad van Utrecht en laat je verrassen door freemde en sterke verhalen.
Utrecht: 29 en 30 april.
www.freemdmeteenf.nl/romeinen

2 30 APRIL
Re-enactmentgroep Fectio laat zien hoe het leven van de laat-Romeinse infanterist eruitzag. Op Erve Eme, een reconstructie van een Frankisch dorpje, mogen bezoekers maliënkolders en helmen passen, en ervaren dat een werppijl verder komt dan elke speer.
Zutphen: 30 april.
www.erve-eme.nl

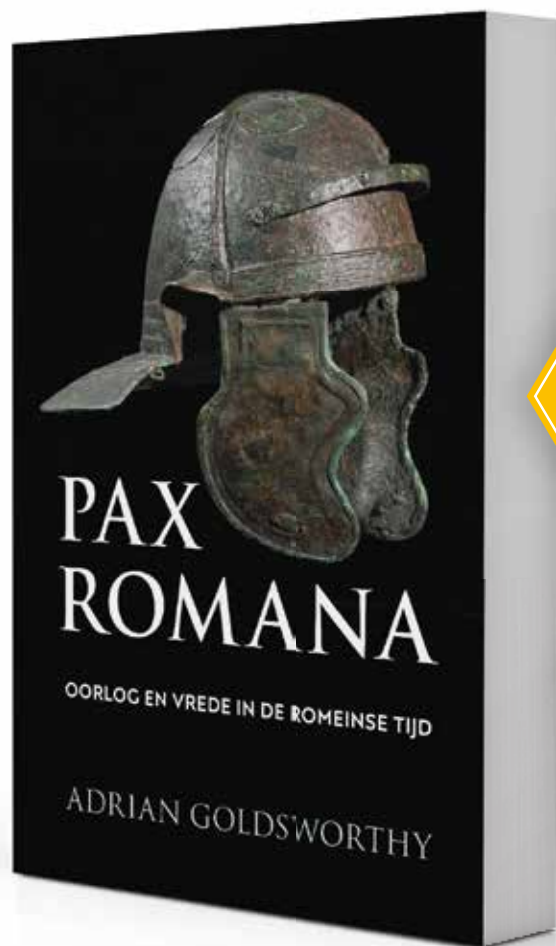
3 3 MEI
Op zoek naar het mysterie van de Brittenburg in Katwijk en de geschiedenis van Romeinse forten: deelnemers van deze dagtocht van Durendale Reizen bezoeken Romeinse plaatsen in Zuid-Holland.
Diverse plaatsen: 3 mei.
www.durendale.nl

4 6 MEI
Het plein voor de Adventskerk in Alphen aan den Rijn ziet er een dag lang Romeins uit, met allerlei lekkernijen en snuisterijen. Romeinse soldaten lopen wacht en er zijn lezingen, kinderactiviteiten en stadswandelingen.
Alphen aan den Rijn: 6 mei.
www.vriendenvandeadvantskerk.info

ADRIAN GOLDSWORTHY

PAX ROMANA

OORLOG EN VREDE IN DE ROMEINSE TIJD

**GRATIS
VERZENDING**

Prijs: € 34,99
OP=OP

“De rasverteller Goldsworthy toont ons in dit prachtig geïllustreerde *Pax Romana* hoe de Romeinen erin slaagden de vrede te handhaven.”

– Hoofdredacteur Frans Smits over *Pax Romana*.

BESTELLEN? GA NAAR: WWW.HISTORISCHNIEUWSBLAD.NL/SHOP